

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in *Nordicom Information*.

Citation for the original published paper (version of record):

Bernhardsson, B. (2016)

Det fria ordets vanskliga väg.

Nordicom Information, 38(1): 52-55

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden:org:diva-4451>

Bo Bernhardsson

Det fria ordets vanskliga väg

Grundlagsfäst yttrandefrihet och pressfrihet är nödvändiga förutsättningar för demokratin. Men inte nödvändigtvis tillräckliga för att resultatet ska bli en väl fungerande demokrati. En sådan förutsätter allsidig information och opinionsbildning, att alla berättelser blir berättade och att alla medborgare blir sedda och kommer till tals. I Sverige har presstödet funnits och gjort nytta i nära nog ett halvt århundrade, men i sin nuvarande utformning har det nu tjänat ut. Det behöver reformeras och bli till ett mediestöd anpassat till det nya medielandskapet.

”Det fria ordet finner alltid en väg”, är rubriken på en mycket läsvärd essä i *Journalisten* (22 januari 2016) författad av Nils Funcke, journalist och tidigare sekreterare i Yttrandefrihetskommittén. Artikelns anledning är att det i år är 250 år sedan tryckfrihetsförordningen, ”en grundbult i den svenska demokratin”, kom till.

Funcke har gjort ”en djupdykning i arkivskåpen” och gör i artikeln några nedslag i historien, som erinrar om den ständiga ”dragkampen mellan yttrandefrihetsintresset och andra samhällsintressen”. Han berättar om hur publicister bötfällts för att de tryckt prislistor på kondomer, om åtal för hädelse och sedlighetsbrott, om pressensur under andra världskriget och förslag om förhandsgranskning av publikationer, som dessbättre aldrig blev av.

Själv erinrar jag mig att den framväxande svenska arbetarrörelsen systematiskt utmanade tryckfrihetens gränser under pionjärtiden. Vid slutet av 1880-talet dömdes samtliga ledande socialdemokrater till fängelse. August Palm, Hjalmar Branting, Axel Danielsson var några av dem, alla redaktörer och agitatorer.

Bo Bernhardsson, journalist och var chef-redaktör för tidningen *Arbetet* 1996 till 2000. Han har också varit riksdagsledamot för Socialdemokraterna i sammanlagt 16 år.

Brottsrubrikerna var bland annat förargelseväckande beteende, hållande av olagligt möte, smädelse mot riksdagen, majestätsförbrytelse, hädelse och obefogad angivelse mot myndighetsperson.

Själva rubriken på Funckes artikel är lite väl idealistisk. ”Det fria ordet finner alltid en väg”. Som om det fria ordet är en självständigt svävande ande. Men kampen för yttrande- och tryckfrihet står aldrig på egna ben, den är ouplösligt förenad med kampen för demokrati och rättvisa. Det är en ständigt pågående dragkamp mellan olika samhällsintressen. För några är tryckfriheten ett hot, för andra själva livsluften.

Beroende oberoende

Det finns ingen oberoende riksbank. Och om den ändå framhårdar att kalla sig det, så måste man påminna om att dess rätt att fatta självständiga penningpolitiska beslut vilar på riksdagsbeslut och det faktum att det finns en majoritet för en sådan ordning.

Det finns ingen oberoende forskning. Den fria forskningen är beroende av att regering och riksdag är beredda att finansiera sådan forskning och hålla fingrarna borta när forskarna formulerar frågorna och när slutsatser dras. Utan statens engagemang, ekonomiskt

och till stöd för den fria forskningen som idé, skulle dess förutsättningar vara radikalt an-norlunda och de fria forskarna skulle vara ute-lämnade till andra, bland annat kommersiella, intressen.

Det finns ingen oberoende journalistik. Den fria journalistiken förutsätter uppbackning av en demokratisk opinion, av politiker och partier som är beredda att ta strid för den. Den fria debatten och en oberoende granskning av makten och makthavarna är grunden för en väl fungerande demokrati. Man kan inte tänka sig det ena utan det andra. När frågan ställs om staten, egentligen politikerna, ska läggas sig i, så är svaret, att det måste de. Men naturligtvis inte hur som helst.

Alla berättelser måste berättas

Grundlagsfäst yttrande- och pressfrihet är nödvändiga förutsättningar för demokratin. Men inte nödvändigtvis tillräckliga för att resultatet ska bli en väl fungerande demokrati. Vill man dra det ännu längre, så är inte heller den formella rätten att rösta tillräcklig. Det är fullt möjligt att stora medborgargrupper trots detta lämnas i utanförskap och visar ointresse för att delta i demokratin. Eftersom de inte blir sedda och inte kommer till tals.

Lite historia igen. När Axel Danielsson, Arbetets grundare, kom till Malmö 1887 hemsöktes staden av både svinpest och koleran. Danielsson berättar i ett kåseri om sin ankomst, att det enda han fick tag i efter en lång jakt på näringsställen, var en parkbänk, skuggan av ett träd och stadens liberala tidning. I den tidningen, skriver Danielsson, "där fläskhandlarna hade starkt inflytande, vädjade man i ledaren till stadsfullmäktige att 'kraftfullt ingripa mot svinpesten'. Koleran däremot var obotlig och kunde medföra en nedsättning i stadens budget för sjuka och fattiga."

Arbetet och de andra socialdemokratiska tidningarna startade för att berätta om och ge arbetarna röst. Självklart spelar det roll vem som äger och driver tidningar eller medier. Och det faktum att den gamla partipressen är död, ändrar inte på det förhållandet. Mångfalden i debatten upprätthålls alls inte bara

eller ens i huvudsak av ledarskribenter och debattinlägg. Det handlar också om vilka nyheter som berättas och vilka som inte berättas.

Det spelar roll för det demokratiska samtalet vilka intressen som äger medierna. Men också andra faktorer är viktiga. För snart tio år sedan undersökte journalisten Kerstin Ekberg var i landet den svenska journalistkåren bodde. Det visade sig att mer än hälften av landets journalister bodde i Stockholm och där bodde oproportionerligt många på Södermalm (*Här bor journalisterna, Sim(o) 2007*). De flesta journalisterna, liksom de flesta politiker, bor i medelklassområden. I invandrartäta förorter och i typiska industrisamhällen bor nästan ingen journalist och få politiker. Självklart påverkar medelklasslivet perspektiven, prioriteringarna och sättet att skildra verkligheten.

Presstödet för mångfald

Det statliga presstödet infördes i Sverige i början av 70-talet för att understödja mångfald i nyhetsförmedling och opinionsbildning och för att förhindra framväxten av lokala tidningsmonopol. Stödet kom främst att riktas till "andratidningarna". Tanken var och är att en väl fungerande demokrati förutsätter allsidig information och opinionsbildning, att alla berättelser blir berättade och att alla medborgare blir sedda och kommer till tals på sina egna villkor.

Publicistisk verksamhet har också en tung kommersiell sida. Någon måste vara beredd att betala för det fria ordet. Erfarenheterna från det gamla medielandskapet visar med önskvärd tydlighet att de "fria marknadskrafterna" också på mediemarknaden har en monopolistisk tendens. Dagspressen finansierades främst av annonsintäkter och förstatidningarna, som nästan undantagslöst var borgerliga tidningar, genererade långt större annonsintäkter än de socialdemokratiska tidningarna.

Det berodde till en del på politisk annonsering, det vill säga att företagsledningarnas åsikter sammanföll med de borgerliga tidningarnas och tidningsledningarnas åsikter, men också på det förhållandet, delvis överdrivet, att

de borgerliga tidningarnas läsare hade större köpkraft. Till bilden hör nog också att arbetarrörelsen som tidningsägare tog på sig eller ålades ett public service-uppdrag. Rörelsen som ägare ställde krav på att varje kommun och större ort skulle bevakas rättvist, helst ha en egen lokalredaktion.

Presstödet har spelat en viktig roll för att främja mångfald och konkurrens. Trots det, så finns det inte längre någon A-press och bara två rörelseägda socialdemokratiska morgontidningar kvar, Värmlands Folkblad och Piteå-Tidningen. De andra har, i den mån de finns överhuvudtaget, tagits över av den borgerliga konkurrenten på orten eller av andra affärsinriktade tidningsägare. Mångfalden har mer eller mindre reducerats till en fråga om olika ledarsidor. Den gamla partipressen är sedan länge dödförklarad och tidningsmonopolen inbillar sig gärna att de kan bära upp mångfalden och ett spännande demokratiskt samtal alldeles själva. Vilket de naturligtvis inte kan.

Det nya medielandskapet då?

Det nya medielandskapet då? Tja, frågan är om den gamla morgontidningen, prenumererad och utburen, finns kvar om 10 år. Jag tror det inte.

Nu slåss också förstetidningar och monopoltidningar, liksom lösnummerpressen, för livet i cyberrymden. Organisationerna bantas som en följd av snabbt vikande annonsintäkter. Verksamhet outsourcas och upphandlas för att pressa kostnader och bemanningsbranschen har klivit in på redaktionerna. Under de senaste tio åren har journalisterna blivit 25 procent färre och ”grävande journalister” allt sällsyntare. Men kommunikatörerna på partikanslierna har blivit allt fler.

Skälen till dagspressens kraftgång är att annonspengarna söker sig till andra medier, företrädesvis på nätet, men också att läsarna vänder pressen ryggen. Framför allt yngre informationskonsumenter har andra vanor än att kasta sig över morgontidningen.

Utmaningarna mot dagspressen är förstås inte nya. Redan för ett par årtionden sedan mötte man en växande konkurrens om an-

nonspengarna från renodlade reklamblad och gratistidningar, vars överskuggande publicistiska idé var och är annonser. Men den stora revolutionen och utmaningen kom med internet och sociala medier.

Låt oss börja med de goda nyheterna. Internet innebär aldrig tidigare skådade, gränslösa möjligheter att inhämta nyheter, att debattera, knyta kontakter och till upplevelser. Nätet har dessutom klart demokratiska drag. Alla kan i princip göra sig hörda, ja bli sin egen redaktör, förmedla nyheter och skriva ledare. Det är billigt, nästan gratis, att starta en blogg, att lägga ut sig på Youtube, att tweeta eller göra poddradio.

Men det är fortfarande dyrt att bedriva en systematisk nyhetsbevakning och att göra bra journalistik. De dåliga nyheterna om nätet handlar om bristen på kvalitetssäkring, att pressetiska regler åsidosätts och om nättroll. Men också om maktkoncentration och ett nytt avancerat övervakningssamhälle, där informationen om våra liv hamnar i händerna på privata bolag som Facebook och Google. Och de globala It-bolagen gör enorma vinster som förstås slussas ut ur länder med höga skatter och välfärdsambitioner.

Politikens ansvar

Det fria ordet lever fortsatt farligt. Yttrandefrihet och pressfrihet inskränks i land efter land. Också i den Europeiska Unionen, i Polen, Ungern och i kandidatlandet Turkiet. Sociala medier censureras när totalitära regimer känner sig hotade av demokratiska strävanden. Yttrande- och pressfrihet måste försvaras och nu som förr är det försvaret världen över en oskiljaktig del av den politiska kampen för demokrati och rättvisa. Men också när och där grundläggande demokratiska mål är uppnådda krävs det politiska insatser för att främja mångfalden och förbättra demokratins förutsättningar.

I Sverige har presstödet funnits och gjort nytta i nära nog ett halvt århundrade, men i sin nuvarande utformning har det nu tjänat ut. Det behöver reformeras och bli till ett mediestöd anpassat till det nya medielandskapet.

Förslagen om ett framtida mediestöds utformning går bland annat ut på att inrätta ett stöd till kvalitetsjournalistik, till ”redaktionell produktion” oavsett distributionsform, baserat på att det finns ansvarig utgivare och att man följer de etiska spelreglerna, och på antalet tillsvidareanställda journalister och betald upplaga. Andra inspel siktar på att särskilt stödja nationella medieaktörer och att stimulera lokal nyhetsproduktion och medienärvaro.

När det gäller frågan hur ett mediestöd ska finansieras, är det en tilltalande tanke att nya medier som Google och Facebook genom be-

skattning får möjligheten att finansiera den framtida mångfalden. Ett projekt som kräver initiativ i EU.

Som en bekräftelse på hur knepigt det är att finna fram till en fungerande modell har regeringen helt nyligen beslutat att förlänga Medieutredningen till den 31 oktober i år. Utan att avvakta den konstaterar jag att det är viktigare än någonsin att ge public-serviceverksamheten inom radio och TV rejäla resurser och att inte ge efter för dem som vill beskära dess uppgifter och möjligheter.

En sak är säker, politiken kommer inte undan sitt ansvar för det fria ordet.